

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Op en in het web: Hoe de toegankelijkheid van rechterlijke uitspraken kan worden verbeterd

van Opijnen, M.

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

van Opijnen, M. (2014). Op en in het web: Hoe de toegankelijkheid van rechterlijke uitspraken kan worden verbeterd

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <http://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

SAMENVATTING

De publicatie van rechterlijke uitspraken heeft door de opkomst van internet een metamorfose ondergaan. Tot diep in de jaren negentig van de twintigste eeuw hadden commerciële uitgeverij een monopolie op het verzamelen, selecteren, publiceren en verrijken van jurisprudentie. Internet(technologie) heeft echter voor de rechterlijke macht de mogelijkheden gecreëerd om de publicatie van uitspraken in eigen hand te nemen, zowel voor intern gebruik als om te voorzien in de behoeften van rechtspraak, wetenschap en maatschappij. De verstrekking van uitspraken aan het publiek heeft twee functies: de legitimatiefunctie en de rechtsvormende functie.

De nieuwe mogelijkheden roepen echter tal van vragen op: moeten alle uitspraken worden gepubliceerd, of volstaat een selectie? En hoe ziet zo'n eventuele selectie er dan uit? In hoeverre moeten uitspraken worden geanonimiseerd? Volstaat een blote plaatsing van documenten, of moeten ontsluitingsfaciliteiten worden aangeboden waarmee de gebruiker effectief en efficiënt informatie kan vinden in een ras groeiende databank?

Na het inleidende hoofdstuk 1 wordt in hoofdstuk 2 het juridisch kader geschetst met betrekking tot de publicatie van rechterlijke uitspraken. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt tussen drie aspecten: de openbaarheid van de beslissing, de verstrekking van uitspraken en de toegankelijkheid van gepubliceerde jurisprudentie. Anonimisering behandelen we daarnaast als afzonderlijk vraagstuk.

'Openbaarheid' heeft betrekking op de juridische status van de rechterlijke uitspraak: ter voorkoming van geheime vonnissen en om controle op de rechterlijke macht mogelijk te maken, dienen beslissingen in het openbaar te worden uitgesproken. De door proceseconomische motieven ingegeven praktijk is echter veel minder absoluut en ongeconditioneerd dan de tekst van de relevante bepalingen van het EVRM (Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden) en de Grondwet doet vermoeden. Een praktijk die door de hoogste nationale en Europese rechters wordt gesanctioneerd: een uitspraak kan volledig ter zitting worden voorgelezen, een verkorte uitspraak is eveneens mogelijk en ook een schriftelijke uitspraak kan volstaan, indien deze aan partijen wordt toegezonden en door belanghebbenden kan worden opgevraagd.

De verstrekking van uitspraken was lange tijd passief van aard: een (specifieke) uitspraak kon bij een gerecht worden opgevraagd. Tegen betaling van een griffierecht werd de uitspraak dan (over het algemeen) verstrekt, eventueel in geanonimiseerde of gecomprimeerde vorm. Deze passieve verstrekking wordt in verschillende (proces)wetten gedetailleerd geregeld, maar de toepasselijkheid van die regelingen op de publicatie op internet is twijfelachtig. Actieve verstrekking bestaat in twee vormen: bijzondere en algemene. De bijzondere vormen van actieve verstrekking worden allemaal in de wet geregeld. Zo zijn er voorschriften voor de actieve verstrekking van uitspraken ter bescherming van derden (bijvoorbeeld in geval van insolventie) of vanwege de rechtsvormende aard. Ook kan tot publicatie van een vonnis worden besloten als bijkomende straf.

Voor de algemene actieve verstrekking van rechterlijke uitspraken is er in Nederland geen formeel-wettelijk kader. De duidelijkste opdracht tot publicatie van (een selectie van) belangwekkende jurisprudentie is te vinden in de regeringsnota 'Naar toegankelijkheid van

overheidsinformatie' uit 1997. De belangrijkste instructienorm voor de selectie en presentatie van te publiceren rechtspraak is te vinden in Aanbeveling R(95)11 van het Comité van Ministers van de Raad van Europa. Deze, en andere nationale en internationale bronnen, wijzen in de richting van een beperkte verplichting tot publicatie: rechtspraak moet worden gepubliceerd, maar een representatieve selectie volstaat. De hiervoor gebruikte selectiecriteria zijn in Nederland opgesteld door de rechtspraak zelf. In 2012 zijn de vrij vaag geformuleerde richtlijnen uit 1999 vervangen door een meer gedetailleerde regeling waarin verschillende publicatieregimes gelden voor verschillende (onderdelen van) gerechten, procedures en zaaksoorten.

Van de drie concepten openbaarheid, verstrekking en toegankelijkheid is de laatste het meest open. Het is als zodanig nergens gedefinieerd, het juridisch instrumentarium is secundair en over het algemeen weinig specifiek voor de ontsluiting van rechterlijke uitspraken. Toch zijn er uit de beschikbare rechtsbronnen enkele duidelijke tendenzen te distilleren: uitspraken moeten om niet worden aangeboden, technisch en juridisch mogen er geen obstakels zijn voor hergebruik, ze moeten uniek en persistent worden geïdentificeerd, er mag geen twijfel zijn aan de afkomst van de gepubliceerde documenten, de plaats van een uitspraak binnen de volledige rechtsgang moet zichtbaar zijn, uitspraken moeten tijdig worden gepubliceerd en mogen niet zonder goede reden worden verwijderd. Voorts moeten maatregelen worden genomen om (overvloedige) informatie hanteerbaar te maken: uitspraken moeten zo begrijpelijk mogelijk worden gepresenteerd, in een bredere context worden geplaatst, via één locatie beschikbaar zijn, van metadata zijn voorzien en ook grensoverschrijdend vindbaar en begrijpelijk zijn. Ten slotte moet een gebruiker in staat zijn om in een grote verzameling uitspraken zo snel en gemakkelijk mogelijk de relevante informatie te vinden.

De anonimisering van uitspraken wordt geregeerd door de Wet bescherming persoonsgegevens en gerelateerd juridisch kader, in het bijzonder een advies van de Registratiekamer uit 1997. In dit advies wordt gesteld dat alle persoonsgegevens die niet relevant zijn voor de beantwoording van de rechtsvraag of de interpretatie van rechtsregels, uit de uitspraken moeten worden verwijderd. Door de rechtspraak zelf zijn richtlijnen opgesteld waarin niet alleen gedetailleerd wordt voorgeschreven welke gegevens wel en niet moeten worden getoond, maar ook dat de anonimisering zodanig moet geschieden dat de leesbaarheid van de uitspraken daar zo min mogelijk onder lijdt.

Bij een grensoverschrijdende studie openbaren zich grote verschillen in de publicatie van rechterlijke uitspraken, zowel met betrekking tot het juridisch kader, het volume, de gehanteerde selectiecriteria, de manier waarop publicatie en selectie zijn georganiseerd en het gemak waarmee de gebruiker de uitspraken kan raadplegen. Wel valt op dat de bescherming van persoonsgegevens zich overal ontwikkelt tot een harde randvoorwaarde. Bij vergelijking valt op dat in Nederland weinig formeel is vastgelegd, maar dat er relatief veel rechtspraak wordt gepubliceerd. Op de toegankelijkheidsaspecten wordt redelijk goed gescoord.

Ten slotte worden in dit hoofdstuk de in de doctrine levende opvattingen besproken. Veel rechtswetenschappelijke literatuur over de algemene verstrekking van rechterlijke uitspraken via internet stamt uit de jaren waarin de technische mogelijkheden zich voor het eerst

openbaarden. Tegenover optimisme over de ongekende mogelijkheden tot ‘openbaarheid’ en onderzoek, staat zorg over de bescherming van persoonsgegevens en de hanteerbaarheid van de informatieovervloed; afhankelijk van de auteur ligt daarbij de nadruk op het eerste of het tweede aspect. Sommige auteurs geven blijk van een activistische instelling, waarbij zij soms de scheidslijn tussen de verschillende thema’s – openbaarheid, verstrekking, toegankelijkheid en anonimisering – uit het oog verliezen.

In hoofdstuk 3 richten we ons op de publicatiepraktijk die zich in Nederland heeft ontwikkeld. Allereerst beschrijven we de (recente) bestuurlijke voorgeschiedenis, waarbij twee projecten een cruciale rol hebben gespeeld: enerzijds het webportaal Rechtspraak.nl met de daarop beschikbare uitsprakendatabank, en anderzijds het rechtspraak-interne Porta Iuris, waarop zowel interne uitsprakencollecties als jurisprudentiedatabanken van derden worden ontsloten. Organisatorische inbedding en de informatiearchitectuur van deze voorzieningen worden geschetst. Vervolgens wordt de publicatie van uitspraken op Rechtspraak.nl getoetst aan het juridisch kader dat we in hoofdstuk 2 hebben beschreven. Daartoe wordt allereerst het door de verantwoordelijke instanties geformuleerde beleid tegen het licht gehouden. Vervolgens wordt onderzocht of de op Rechtspraak.nl gepubliceerde selectie voldoende ‘representatief’ is, een moeilijk objectiveerbaar, en in dit verband eigenlijk verwarrend begrip. We doen dit door deze selectie te vergelijken met zowel het door de uitgevers gepubliceerde corpus, als ook met zaaksafhandelingsstatistieken. De conclusie luidt dat de gepubliceerde selectie inmiddels voldoende representatief is. Kritiek is mogelijk met betrekking tot enkele bijzondere kamers, en daarnaast blijft Nederland achter bij het publiceren van specifiek voor Nederland relevante rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens.

Op de toegankelijkheidsaspecten wordt goed gescoord, zeker sinds afronding van het project Nova Porta Iuris, medio 2013. Data zijn sindsdien beter voor hergebruik beschikbaar, formele relaties tussen uitspraken worden zichtbaar gemaakt en uitspraken worden genummerd met de *European Case Law Identifier* (ECLI).

Ter afronding van dit hoofdstuk worden enkele andere geschilbeslechtinginstanties besproken, zoals tuchtrechtelijke instanties – die hun uitspraken sinds 2009 op Tuchtrecht.nl (kunnen) publiceren – de Geschillencommissie en het College voor de rechten van de mens.

In de hoofdstukken 4 tot en met 7 worden enkele bijzondere thema’s met betrekking tot de toegankelijkheid van jurisprudentiedatabanken nader uitgewerkt.

In hoofdstuk 4 staat de identificatie en citatie van rechterlijke uitspraken centraal. Allereerst wordt een theoretisch kader geformuleerd. Het eerste deel daarvan is gebaseerd op de *Functional Requirements for Bibliographic Records* (FRBR) van de *International Federation of Library Organizations and Institutions* (IFLA). In de FRBR wordt een onderscheid gemaakt in vier ontologische niveaus. Allereerst is er het ‘werk’, dat op abstract niveau de intellectuele creatie identificeert. Het tweede niveau is de ‘expressie’, een eveneens abstract niveau dat de (artistieke of intellectuele) realisatie van een werk behelst (bijvoorbeeld een vertaling). Het derde niveau is de ‘manifestatie’, waarmee de expressie in een bepaald formaat wordt

belichaamd. Het vierde niveau ten slotte, het ‘item’, is het enkele exemplaar van een manifestatie. Het tweede theoretisch deel bevat een toetsingskader waaraan identificatiesystemen voor jurisprudentie moeten voldoen.

Vervolgens worden zowel de Nederlandse als enkele buitenlandse identificatiesystemen aan dit kader getoetst. De veelgebruikte methode om uitspraken te identificeren met vindplaatsen stuit op tal van bezwaren: het is geen identificatie op werkniveau, maar slechts op expressieniveau, en bovendien leveranciersafhankelijk. Ook het gebruik van ‘tripletten’ (de combinatie van instantienaam, uitspraakdatum en zaaknummer) levert tal van problemen op. Het Landelijk Jurisprudentienummer (LJN) was wel een identifier op werkniveau, en bood – vooral in samenhang met de op Rechtspraak.nl gepubliceerde LJN-index, waarin ook vindplaatsen waren geregistreerd – belangrijke voordelen.

Ook in citatievoorschriften en citatiepraktijk heeft het LJN snel terrein gewonnen. Betekenisloosheid, eindigheid, een niet-volledige dekking en de afwezigheid van grensoverschrijdende interoperabiliteit waren aanleiding voor ontwikkeling van de ECLI. Systematiek, Europese inbedding en implementatie van ECLI worden beschreven.

Tot slot van dit hoofdstuk wordt ook de identificatie van regelgeving en van andere rechtsbronnen behandeld.

Hoofdstuk 5 gaat in op het selectievraagstuk, dat overigens al bestond toen jurisprudentie nog uitsluitend in tijdschriften werd gepubliceerd. Verschillende (voorstellen tot) selectiecriteria worden besproken, alsmede de selectiepraktijk. Daarbij blijkt dat het toetsen van individuele uitspraken aan selectiecriteria vaak lastiger is dan het formuleren van de criteria zelf. Omdat er bovendien steeds meer uitspraken worden gepubliceerd, zegt het geselecteerd-zijn steeds minder over de juridische relevantie. Het selectieprobleem wordt daardoor van een inputprobleem steeds meer een outputvraagstuk, en we moeten het daarom meer als een relevantievraagstuk uit de *information retrieval* behandelen.

In een theoretische verhandeling over het begrip ‘relevantie’ onderkennen we vijf betekenissen (‘manifestaties’) van dit begrip. Allereerst is er de systeemrelevantie, waarmee wordt uitgedrukt in hoeverre een bepaald document volgens puur mathematische maatstaven als passend bij een zoekvraag moet worden beschouwd. Als tweede onderkennen we de onderwerpsrelevantie, waarmee wordt bepaald of een document betrekking heeft op een specifieke materie. Met de cognitieve relevantie stellen we vast of een document ook door de gebruiker als relevant wordt ervaren, en met de situationele relevantie drukken we uit in hoeverre een document bijdraagt aan de oplossing van het probleem dat voor de gebruiker aanleiding was om de zoekactie te starten. Ten slotte is er de domeinrelevantie, die ziet op het belang dat aan een document wordt toegekend door de gehele gemeenschap (de ‘crowd’), onafhankelijk van bijvoorbeeld de contextspecifieke zoekvraag van een gebruiker of het onderwerp van het document.

Voorts worden, met het oog op het onderzoek in hoofdstuk 7, in hoofdstuk 5 enkele methoden besproken waarmee relevantie kan worden gemeten, waaronder de sociaalnetwerkanalyse.

In hoofdstuk 6 staat de ‘contextualiteit’ van een rechterlijke beslissing centraal. Uitspraken zijn toegankelijker als ze kunnen worden beschouwd in hun juridische context – bijvoorbeeld de jurisprudentielijn waarvan ze onderdeel uitmaken – of als ze kunnen worden doorzocht aan de hand van de wetsartikelen die erin worden aangehaald. Mede als gevolg van de talloze verschillende manieren die door rechters en wetenschappelijke auteurs worden gebruikt om jurisprudentie en regelgeving te citeren, valt het niet mee om met standaard zoekmachines deze contextualiteit in beeld te brengen. Omdat bovendien de volumes handmatige *tagging* onmogelijk maken, moet speciale software de links tussen uitspraken, (nationale en Europese) regelgeving en rechtswetenschappelijke literatuur aanbrengen.

Deze processen worden in dit hoofdstuk beschreven. Voor uitspraakcitaties worden eerst alle tekststrings herkend die mogelijk een onderdeel van een citatie vormen: namen van rechterlijke instanties, datums, (mogelijke) zaaknummers, vindplaatsen en LJN's. Deze ‘citatiestings’ worden vervolgens genormaliseerd en ten slotte gecanonicaliseerd, een proces waarbij wordt vastgesteld wat geldige en unieke jurisprudentieverwijzingen zijn. Met de resultaten van deze technieken kon een citatienetwerk worden opgezet, waarmee een uitspraak snel in context kan worden beschouwd. De tijd die nodig is om jurisprudentie en wetenschappelijke literatuur te vinden waarin een bepaalde uitspraak wordt aangehaald, kan hiermee worden teruggebracht van uren tot seconden.

Voor wetsverwijzingen is een iets andere systematiek gebruikt. Allereerst is een databank opgebouwd met alle mogelijke citeertitels, (on)officiële afkortingen en schrijfwijzen van decentrale, nationale, Europese en internationale regelgeving. Al deze regelgevingsaanduidingen worden dan in de uitspraakteksten herkend, waarna een speciale parser deze naar een canonieke vorm herleidt en de bijbehorende artikelverwijzingen detecteert. Voor Europese regelgeving, die vaak met documentnummers wordt aangehaald, werd een specifieke oplossing ontwikkeld, en ook lokale aliassen – aanduidingen als ‘de wet’ of ‘het verdrag’, waarmee regelingen na een eerste volledige citatie bij daaropvolgende verwijzingen vaak worden aangehaald – worden correct herkend.

Met behulp van deze technologie wordt het verzamelen van alle uitspraken die bijvoorbeeld een bepaald artikel van een Europese verordening aanhalen, aanzienlijk versneld en verbeterd.

In dit hoofdstuk wordt bovendien de inhoud en de opzet van de onderzoeksdatabase beschreven, die niet alleen voor dit hoofdstuk, maar vooral ook voor het onderzoek in hoofdstuk 7 werd gebruikt. De onderzoeksdatabase bevat meer dan 850.000 uitspraken en ruim 550.000 bestanden met rechtswetenschappelijke literatuur.

In hoofdstuk 7 ontwikkelen we een model waarmee de domeinrelevantie van rechterlijke uitspraken op een vijfpuntsschaal kan worden uitgedrukt. In dit *Model for Automated Rating of Case law* (MARC) is het publieke leven van een rechterlijke uitspraak opgedeeld in drie fasen. Allereerst de ‘publicatiefase’, de korte periode na de uitspraakdatum waarin de uitspraak (op Rechtspraak.nl) wordt gepubliceerd en er door de ‘juridische crowd’ voor het eerst kennis van wordt genomen. In de ‘transitiefase’ leidt dit tot verdere selectie voor

jurisprudentieperiodieken, annotaties, verwerking van de uitspraak in ‘continue literatuur’ (zoals commentaaredities, online handboeken en wiki’s) en de eerste aanhalingen ervan in rechtspraak en ‘eenmalige literatuur’ (zoals tijdschriftartikelen en proefschriften). In de citatiefase ten slotte heeft de uitspraak zich gesetteld; nieuwe aanhalingen zijn alleen nog te vinden in rechtspraak en eenmalige literatuur.

Voor deze drie fasen zijn verschillende modellen ontwikkeld. Voor de citatiefase wordt een model met acht onafhankelijke variabelen (‘predictors’) gebruikt: de leeftijd van de uitspraak, de hiërarchische positie van de instantie die de uitspraak heeft gedaan, het rechtsgebied en de vijf ‘crowd-variabelen’: de publicatie respectievelijk annotatie in tijdschriften (waarbij zowel het aantal tijdschriften/annotaties als de standing van de tijdschriften wordt gemeten), citatie in continue literatuur, citatie in rechtspraak en citatie in eenmalige literatuur. Voor deze laatste twee wordt een voortschrijdend gewogen gemiddelde gehanteerd. Als afhankelijke variabele (de ‘regressor’) wordt de kans gebruikt die de uitspraak heeft om in de komende drie jaar te worden geciteerd in eenmalige literatuur en rechtspraak.

Voor de publicatiefase is gebruik van de crowd-variabelen niet mogelijk, omdat de crowd dan nog niet in de gelegenheid is geweest om de uitspraak te bestuderen en op zijn zaaksoverstijgend belang te beoordelen. Daarom wordt voor deze fase vooral gebruikgemaakt van endogene variabelen: gegevens die in de uitspraak zelf aanwezig zijn, zoals het aantal rechters dat over de zaak geoordeeld heeft, het aantal uitgaande wetsverwijzingen en jurisprudentiecitaties alsmede de lengte van de uitspraak. Daarnaast worden ook hier het rechtsgebied en de hiërarchische positie van de instantie gebruikt. Ook de publicatie van de uitspraak op Rechtspraak.nl wordt als predictor beschouwd; het al dan niet verschijnen van een actualiteit bij de uitspraak blijkt statistisch echter niet relevant.

Voor de transitiefase – waarvoor een periode van 100 dagen is genomen – wordt een gewogen gemiddelde van de scores in publicatiefase en citatiefase gehanteerd.

Omdat de cijfermatige uitkomsten van deze algoritmen – berekend met behulp van het ‘gegeneraliseerde (non)lineaire model’ – voor eindgebruikers moeilijk zijn te interpreteren, worden deze teruggebracht naar vijf oplopende klassen: van MARC-1 voor de triviale uitspraken tot MARC-5 voor de *landmark cases*. Bij het testen van dezelfde set uitspraken in zowel publicatiefase als citatiefase, blijken de endogene variabelen een goede voorspeller te zijn van het oordeel van de juridische crowd in de citatiefase. Tevens blijkt dat het statistisch van weinig nut is om in de citatiefase ook de endogene variabelen te gebruiken; kennelijk zijn deze (impliciet) al in het oordeel van de crowd verwerkt.

Een slotbeschouwing is opgenomen in hoofdstuk 8. Naast een samenvatting van de bevindingen en een beantwoording van de onderzoeksvragen, wordt daar nader ingegaan op de betekenis voor rechtspraak en rechtswetenschap van onderzoek zoals door ons uitgevoerd in de hoofdstukken 6 en 7. Dat doen we in het licht van de problematische relatie tussen bètawetenschappen en rechtswetenschap en -praktijk, maar vooral met het oog op de lonkende perspectieven van het juridisch semantisch web. De ras verbeterende

beschikbaarheid van juridisch bronmateriaal (zowel in kwantitatief als kwalitatief opzicht) biedt geheel nieuwe mogelijkheden voor juridisch kennismangement en – interdisciplinair – rechtswetenschappelijk onderzoek.